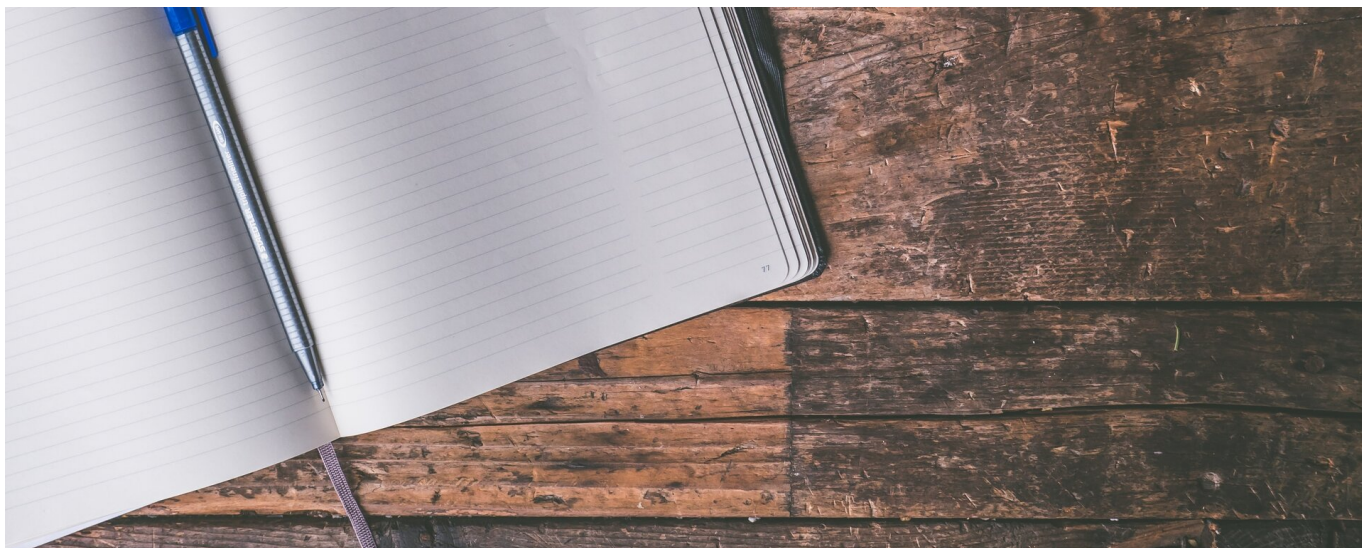

Warsztaty interpretacyjne. Zbigniew Herbert, *Matka*

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Schemat](#)
- [Prezentacja multimedialna](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Jacek Łukasiewicz, *Herbert*, Wrocław 2001, s. 123.
- Źródło: *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, oprac. P. Grimm, Wrocław 1987, s. 41.
- Źródło: Zbigniew Herbert, *Matka*, dostępny w internecie:
<https://bliskopolski.pl/poezja/zbigniew-herbert/pan-cogito/matka/> [dostęp 7.12.2023].
- Źródło: Eliza Orzeszkowa, *Nad Niemnem*, red. J. Krzyżanowski, 1947, dostępny w internecie:
<http://literat.ug.edu.pl/niemen/013.htm> [dostęp 1.10.2013].
- Źródło: Andrzej Stasiuk, *Wschód (fragment 3/3)*, Wrocław 2014, s. 44–49.
- Źródło: Andrzej Stasiuk, *Wschód (fragment 1/3)*, Wrocław 2014, s. 44–49.
- Źródło: Jacek Łukasiewicz, *Herbert*, Wrocław 2001, s. 137.
- Źródło: Krzysztof Kosiński, *Warianty biografii Zbigniewa Herberta (1924–1998)*, „Dzieje Najnowsze” 2020, s. 253.
- Źródło: Andrzej Franaszek, *Herbert. Biografia*, t. I: *Niepokój*, Kraków 2018, s. 246.
- Źródło: Małgorzata Mikołajczak, *W cieniu heksametru. Interpretacje wierszy Zbigniewa Herberta*, Zielona Góra 2004, s. 162.

- Źródło: Stanisław Barańczak, *Przybory człowieka myślącego*, „Gazeta Wyborcza” 23.12.2000, nr 299, s. 26–28.
- Źródło: Anna Kamieńska, *Daremne*, [w:] tejże, *W oku ptaka*, Warszawa 1960, s. 29.
- Źródło: Andrzej Stasiuk, *Wschód (fragment 2/3)*, Wrocław 2014, s. 44–49.
- Źródło: Agnieszka Mroziak, *Matka odchodzi*, dostępny w internecie: <https://nplp.pl/arttykul/matka-odchodzi/> [dostęp 7.12.2023].
- Źródło: Tomasz Sobierajski, *Od Matki Polki do Matki Courage: oto najbardziej ikoniczne Matki w kulturze*, dostępny w internecie: <https://www.elle.pl/arttykul/od-marki-polki-do-matki-courage-oto-najbardziej-ikoniczne-matki-w-kulturze> [dostęp 7.12.2023].

Warsztaty interpretacyjne. Zbigniew Herbert, *Matka*

Notatnik

Źródło: domena publiczna.

Jak zinterpretować obraz matki wyciągającej ręce po kłębek nici, który stoczył się z jej kolan? Utwór Zbigniewa Herberta *Matka* pełen jest symboli i odniesień do kultury. Relacja matki i dziecka zyskuje tu wymiar mityczny, a zarazem odsłania swój naturalny, biologiczny charakter. Czym jest rozstanie z matką? Zwyczajnym wydarzeniem czy dramatycznym przeżyciem? To przejście do nowego etapu w naszym życiu.

Twoje cele

- Poznasz kontekst historycznoliteracki wiersza *Matka* Zbigniewa Herberta.
- Rozpoznasz bohatera tekstu.
- Nazwiesz zastosowane w utworze środki poetyckiego wyrazu i określisz ich funkcję.
- Dokonasz analizy i interpretacji wiersza *Matka* Zbigniewa Herberta.

Przeczytaj

((Zbigniew Herbert

Matka

Upadł jej z kolan kłębek włóczki. Rozwijał się w pośpiechu i uciekał na oślep. Trzymała początek życia. Owijała na palec serdeczny jak pierścionek, chciała uchronić. Toczył się po ostrych pochyłościach, czasem piał się pod górę. Przychodził splątany i milczał. Nigdy już nie powróci na słodki tron jej kolan. Wyciągnięte ręce świecą w ciemności jak stare miasto.

Źródło: Zbigniew Herbert, *Matka*, dostępny w internecie: <https://bliskopolski.pl/poezja/zbigniew-herbert/pan-cogito/matka/> [dostęp 7.12.2023].

Mary Cassatt, *Matka i dziecko*, ok. 1900

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Franz Marc, *Portret matki artysty*, 1902

Źródło: wikiart.org, domena publiczna.

Przystępując do analizy i interpretacji utworu literackiego, należy pamiętać, że pod pojęciem tym kryją się różne etapy pracy z tekstem, które jednak ściśle się łączą. Analiza polega na rozbiorze oraz zrozumieniu budowy dzieła. Ważne są: jego struktura i poszczególne części kompozycyjne, układ wersyfikacyjny, język (gramatyka, składnia) oraz wykorzystane w utworze środki stylistyczne. Celem analizy jest wyodrębnienie i nazwanie elementów składowych utworu, a następnie znalezienie odpowiedzi na pytania:

- Co wynika z budowy wiersza?
- Dlaczego określone elementy zostały zastosowane w tekście?
- Na czym polegają związki między nimi?

W zależności od charakteru tekstu analizie można poddać całość utworu bądź jego poszczególne poziomy, np. tylko jego ukształtowanie wersyfikacyjne lub stylistyczne.

Interpretacja utworu poetyckiego to etap pogłębionej pracy z utworem. Bardzo często łączy się on jednak z analizą formalną. Polega na wydobyciu i wyjaśnieniu sensu, wymowy utworu na podstawie jego treści, ale też umieszczeniu danego dzieła w szerszym [kontekście](#), sugerowanym przez sam tekst.

Jeśli potrzebujesz powtórzyć zagadnienia dotyczące analizy i interpretacji, przypomnij sobie treść lekcji: [Jak interpretować utwory poetyckie?](#)

Rodzaje kontekstów przydatnych przy interpretacji utworu literackiego

Interpretacja może dotyczyć poszczególnych elementów dzieła literackiego (np. symboli, metafor, **motywów**) bądź też dzieła w całości. Zarówno poszczególne elementy utworu, jak i jego całokształt mogą być rozważane jedynie w kontekście samego dzieła, ale często zdarza się, że poszukuje się dla nich także kontekstów zewnętrznych. Do najistotniejszych kontekstów interpretacyjnych, na które można się powołać, należą:

- **kontekst biograficzny** – czynniki związane bezpośrednio z życiem autora utworu, które mogły wpłynąć na kształt dzieła,
- **kontekst historyczny** bądź **społeczny** – czynniki historyczne oraz społeczne (stosunki międzyludzkie, obyczajowość epoki), które wpłynęły na powstanie utworu,
- **kontekst filozoficzny** bądź **religijny** – sugerowane w utworze odniesienia do prądów filozoficznych, ideologii, także – przekonań religijnych,
- **kontekst historycznoliteracki** – cechy utworu, które odsyłają do określonych prądów, kierunków, stylów literackich, ale też motywów czy tematów; tutaj też można poszukiwać relacji interpretowanego utworu z innymi dziełami danego autora bądź innych twórców, które miały wpływ na jego powstanie,
- **kontekst teoretycznoliteracki** – cechy utworu, które odsyłają do rodzajów, gatunków, odmian gatunkowych i typów literackich,
- **kontekst artystyczny (interdyscyplinarny)** – odnalezienie w utworze elementów, które łączą go z innymi dziedzinami (dyscyplinami) sztuki, takimi jak malarstwo, architektura, rzeźba czy muzyka.

Należy pamiętać, że dla każdego tekstu poetyckiego istnieją różne konteksty interpretacyjne. Celem interpretacji jest ich odnalezienie, poprawne zrozumienie i opis. Pogłębioną analizę i interpretację utworu określa się mianem **eksplikacji**, czyli szczegółowego przyjrzenia się wszystkim elementom składowym utworu, ich rozbioru, poszukiwań jak najszerszych kontekstów dzieła.

Oprac. na podstawie: Janusz Sławiński, *Analiza dzieła literackiego*, [hasło w:] *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław 1989, s. 29.

Janusz Sławiński, *Interpretacja*, [hasło w:] *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław 1989, s. 199–200.

Konteksty interpretacyjne wiersza *Matka* Zbigniewa Herberta

Kontekst biograficzny

Zbigniew Herbert urodził się w roku 1924 we Lwowie, był synem Marii z Kaniaków i Bolesława Herberta.

Maria Herbertowa przejęła rolę strażniczki domowego ogniska, która „kręciła się w kuchni, przyrządzała obiady, kolacje, biegała rano po świeże bułeczki”.

((Krzysztof Kosiński

Warianty biografii Zbigniewa Herberta (1924–1998)

Pracując w bankowości, by zapewnić rodzinie dostatek, Bolesław Herbert nie uczestniczył w codziennym wychowaniu dzieci, niemniej w miarę ich dorastania urządzał, jak to określano, domowe seminaria humanistyczne. Choć sceptyczny początkowo wobec literackiej drogi syna, to on właśnie okaże się pierwszym i wnikliwym czytelnikiem jego wierszy.

Źródło: Krzysztof Kosiński, *Warianty biografii Zbigniewa Herberta (1924–1998)*, „Dzieje Najnowsze” 2020, s. 253.

((Andrzej Franaszek

Herbert. Biografia

Niewątpliwie jednak to właśnie Maria w dosłownym sensie podtrzymywała ogień pod garnkiem, podziwiając przy tym syna, zwłaszcza gdy zaczął odnosić pierwsze sukcesy, jak w 1958 roku, kiedy wiadomość o nagrodzie dla *Drugiego pokoju* w konkursie na słuchowisko wywołała [...] falę entuzjazmu: „Jesteśmy dumni i dziękujemy Tobie. Ja naturalnie przede wszystkim poszłam do kościoła, aby podziękować Matce Boskiej, którą na co dzień proszę o opiekę nad Wami”.

Źródło: Andrzej Franaszek, *Herbert. Biografia*, t. I: *Niepokój*, Kraków 2018, s. 246.

Kontekst historycznoliteracki

Proza poetycka *Matka* pochodzi z wydanego w roku 1974 tomu *Pan Cogito*. Przez wielu krytyków tom ten jest uznawany za najlepszy w dorobku Herberta. Tytuł zbioru nawiązuje do maksymy Kartezjusza „*Cogito ergo sum*” – „Myślę, więc jestem” oraz *Wieczoru z Panem Testem* (czyli „*Panem Głową*”) autorstwa francuskiego poety Paula Valéry’ego. Herbert powołał do życia bohatera, który stał się wyrazicielem poglądów i emocji współczesnego człowieka.

((Stanisław Barańczak

Przybory człowieka myślącego

(...) kim jest [Pan Cogito]? Z łatwością rozpoznajemy kartezjański rodowód jego nazwiska, potrafimy też odtworzyć brakujące „...ergo

sum”, i wiemy, co oznacza całe sławne zdanie. Lecz nawet jeśli protagonista Herberta miałby reprezentować Jednostkę Myślącą, w samym bohaterze nie znajdziemy nic szczególnie kartezjańskiego. Kartezjańską jasność? Pan Cogito jest zbyt niepewny i niezdecydowany. Kartezjańską logikę? Ależ bohater Herberta to chodząca (a nawet „lekko zataczająca się”) sprzeczność wewnętrzna. Nawet najbardziej oczywista rzecz, jaką możemy o nim powiedzieć – że jest „myślący” – nie jest zupełnie jednoznaczna.

Źródło: Stanisław Barańczak, *Przybory człowieka myślącego*, „Gazeta Wyborcza” 23.12.2000, nr 299, s. 26–28.

Metafora nici i kłębka

((Małgorzata Mikołajczak

W cieniu heksametru. Interpretacje wierszy Zbigniewa Herberta

Znaczenia poetyckiej prozy zatytułowanej *Matka* [...] organizuje relacja rozdzielenia bohaterów. Sytuację podmiotu nazywa tu znana z wiersza *Mama* metafora nici i kłębka, który „rozwijał się w pośpiechu”. Rozwija się też rozpoczęta [...] historia: opowieść o tym, „który uciekł z jej kolan”. Metonimia konkretna („upadł jej z kolan jak kłębek włóczki” to również intertekstualne nawiązanie do wiersza *Mama*) [...] jest kluczowa dla konstruowanego obrazu.

W zakończeniu autobiograficznej refleksji podmiot powraca do początku, po to jednak, by wypowiedzieć gorzką prawdę: „nigdy nie powróci na słodki tron jej kolan”. [...] Przypomnijmy, że do najbardziej popularnych schematów

Perejasław Zaleski, XVI wiek

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

sakralnych kulturowanych w ikonie bizantyjskiej należy [Hodegatria](#) – matka Boska „tronująca”, z Dzieciątkiem na kolanach.

Źródło: Małgorzata Mikołajczak, *W cieniu heksametru. Interpretacje wierszy Zbigniewa Herberta*, Zielona Góra 2004, s. 162.

((Małgorzata Mikołajczak

W cieniu heksametru. Interpretacje wierszy Zbigniewa Herberta

Tron kolan wyznacza bezpieczne miejsce schronienia i centrum związanych z dzieciństwem wartości. Każdy powrót będzie powrotem milczącym i splątanym, będzie świadczył o nieprzystawalności zawiłych losów i początku, a zarazem o podobnym do pępownicy związaniu z przeszłością. W tym utworze poeta nie mówi jednak o zerwaniu relacji. Kłębek jest nicią Ariadny, która zbłąkanemu wędrowcy pomaga odnaleźć drogę. Podobną funkcję pełnią świecące w ciemności ręce. Są jak latarnia i punkt orientacyjny. Wyciągnięte ręce matki, która czeka, motyw tronu i światła w mroku nawiązują do wyobrażeń Matki Bożej, nazywanej *Stella Maris*. [...] W wierszu Herberta na ten wizerunek nakłada się ponadto topos matki-utraczonej ojczyzny. Jej symbolem jest przywołane w drugim członie porównania stare miasto. W ten sposób poeta wpisuje matkę w krąg uświęconych znaczeń.

Źródło: Małgorzata Mikołajczak, *W cieniu heksametru. Interpretacje wierszy Zbigniewa Herberta*, Zielona Góra 2004, s. 162.

Przedstawienie Najświętszej Maryi Panny Gwiazdy Morza, XIX wiek

“ Jacek Łukasiewicz

Herbert

Greccy bogowie oraz herosi to postacie ważne w tworzonym przez Herberta świecie. Mitologia jest tu istotną częścią słownika kultury, używanego przez poetę do wyrażania jego własnych wzruszeń, ocen, formułowania pytań i wątpliwości.

Źródło: Jacek Łukasiewicz, *Herbert*, Wrocław 2001, s. 123.

“ ***Słownik mitologii greckiej i rzymskiej***

Ariadna – córka Minosa i Pasifae. Gdy Tezeusz przybył na Kretę, aby walczyć z Minotaurem, ujrzała go i zapalała do niego wielką miłością. Aby ułatwić Tezeuszowi znalezienie drogi w Labiryncie, więzieniu Minotaura, dała mu kłębek nici, który Tezeusz rozwijał i w ten sposób mógł odnaleźć drogę powrotną.

Źródło: *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, oprac. P. Grimal, Wrocław 1987, s. 41.

Rudolph Suhrlandt, *Tezeusz i Ariadna*, 1881

Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC 0 1.0.

Słownik

aspekt

(łac. *aspectus* – spojrzenie, wygląd) punkt widzenia, z którego się coś rozpatruje;
kategoria gramatyczna czasownika wyrażająca jego niedokonaność lub dokonaność
eksplikacja

(łac. *explicatio* – tłumaczenie, wyjaśnienie) wyjaśnienie treści; w przypadku dzieła literackiego to pogłębiona analiza i interpretacja tekstu, szczegółowy rozbiór tekstu

kontekst

(fr. *contexte*, łac. *contextus* – związek, przebieg) zespół odniesień niezbędnych do zrozumienia utworu literackiego, dzieła naukowego itp.

motyw

idea, wątek lub postać utrwalone w kulturze, powtarzające się w utworach literackich różnych epok; też: najmniejszy niepodzielny element rzeczywistości przedstawionej w utworze

Schemat

Etap pierwszy: przyswojenie tekstu

Polecenie 1

Po ponownym przeczytaniu tekstu zapisz swoje pierwsze refleksje na jego temat, wstępne hipotezy interpretacyjne.

((Zbigniew Herbert

Matka

Upadł jej z kolan kłębek włóczki. Rozwijał się w pośpiechu i uciekał na oślep. Trzymała początek życia. Owijała na palec serdeczny jak pierścionek, chciała uchronić. Toczył się po ostrych pochyłościach, czasem piał się pod górę. Przychodził splątany i milczał. Nigdy już nie powróci na słodki tron jej kolan. Wyciągnięte ręce świecą w ciemności jak stare miasto.

Źródło: Zbigniew Herbert, *Matka*, dostępny w internecie: <https://bliskopolski.pl/poezja/zbigniew-herbert/pan-cogito/matka/> [dostęp 7.12.2023].

Etap drugi: zrozumienie treści

Polecenie 2

Wypisz z wiersza frazy, słowa, które uznajesz za kluczowe do poprawnej interpretacji.

Etap trzeci: analiza tekstu – warstwa formalna i treściowa

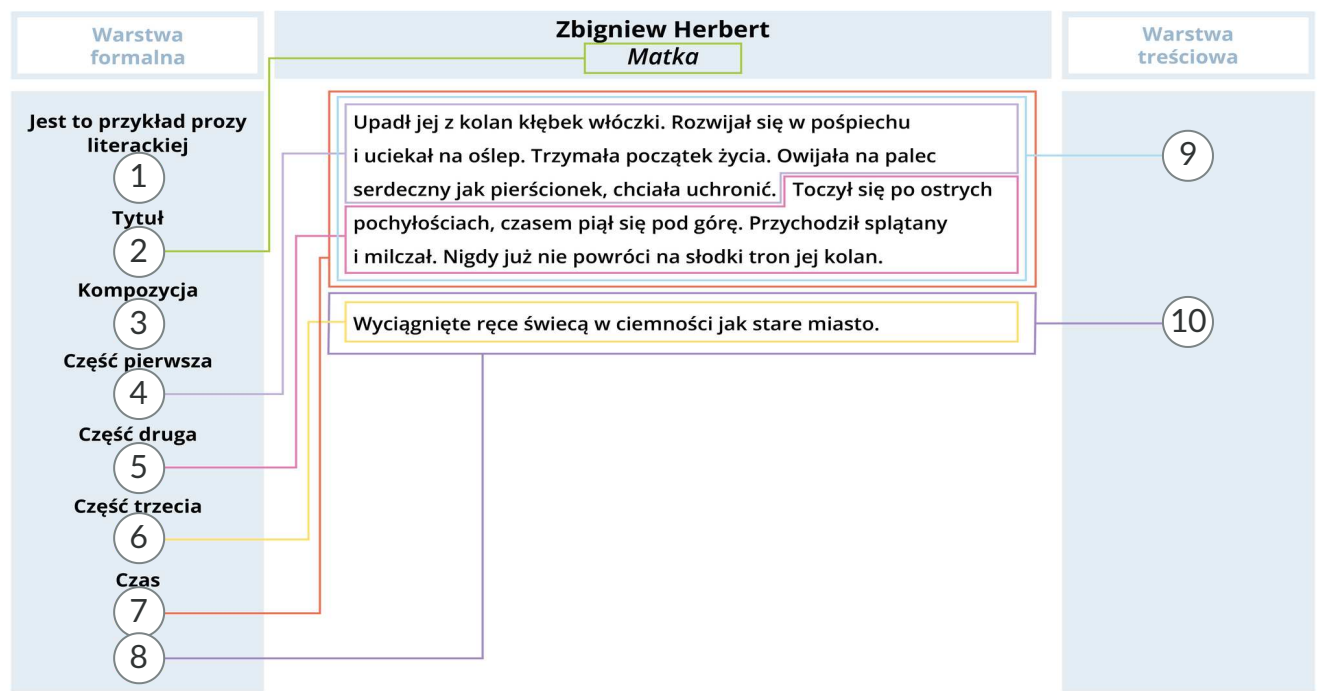
Polecenie 3

Zapoznaj się ze schematem obrazującym funkcjonowanie w wierszu warstwy formalnej oraz warstwy treściowej. Uzupełnij tabelę porządkującą wiedzę o osobie mówiącej, świecie przedstawionym oraz relacjach osoby i świata. Wypisz z wiersza odpowiednie cytaty i określenia

Osoba mówiąca w wierszu

Elementy składowe świata przedstawionego

Relacja podmiotu i świata

1

Proza nie jest rymowana, jednak posiada pewien rytm, co udało się poecie osiągnąć poprzez zastosowanie dużej ilości czasowników.

2

Tytuł wskazuje na temat oraz główną bohaterkę wiersza.

3

Utwór można podzielić na trzy części.

4

Część pierwsza kończy się słowami: „chciała uchronić” – to opis działań/zabiegów matki.

5

Część druga zaczyna się od słów: „Toczył się” kończy się: „na słodki tron jej kolan” – to opis „ucieczki” kłębka.

6

Część trzecia (ostatnie zdanie, wyodrębnione graficznie z tekstu) – to symboliczny obraz wyciągniętych rąk.

7

W dwóch pierwszych częściach został zastosowany czas przeszły.

8

W ostatniej części poeta zastosował czas teraźniejszy.

9

Obraz matki, z której kolan spada kłębek włóczki.
Ów kłębek ma cechy bardzo ludzkie – ucieka od matki i zaczyna żyć swoim własnym życiem. Jego samodzielna droga nie jest łatwa (czasem toczy się po pochyłościach, czasem pnie się pod górę). Kłębek przychodzi także do matki – splątany i milczący. Jednak prawdziwy powrót do matki jest niemożliwy.

10

Utwór kończy się obrazem wyciągniętych w ciemności rąk.

Ćwiczenie 1

W każdym zdaniu utworu *Matka* pojawia się czasownik. Wypisz wszystkie i oceń, jak ich zastosowanie wpływa na dynamikę utworu.

Ćwiczenie 2

Wyjaśnij, jakie znaczenie ma zastosowanie w ostatnim wersie utworu czasu teraźniejszego (w przeciwieństwie do wcześniejszych wersów, w których poeta posłużył się czasem przeszłym).

Polecenie 4

Zapoznaj się ze schematem identyfikującym środki stylistyczne zawarte w utworze. Wskaż ich funkcje.

Środek stylistyczny

Przykład z wiersza

Funkcja w utworze

Tło

Zbigniew Herbert Matka

Upadł jej z kolan kłębek włóczki. Rozwijał się w pośpiechu
i uciekał na oślep. Trzymała początek życia. Owijała na palec
serdeczny jak pierścionek, chciała uchronić. Toczył się po ostrych
pochyłościach, czasem piął się pod górę. Przychodził splątany
i milczał. Nigdy już nie powróci na słodki tron jej kolan.

Wyciągnięte ręce świecą w ciemności jak stare miasto.

Porównanie

Zbigniew Herbert Matka

Upadł jej z kolan kłębek włóczki. Rozwijał się w pośpiechu
i uciekał na oślep. Trzymała początek życia.

chciała uchronić. Toczył się po ostrych
pochyłościach, czasem piał się pod górę. Przychodził splątany
i milczał. Nigdy już nie powróci na słodki tron jej kolan.

Definicja użytego środka stylistycznego: zestawienie przedmiotu lub zjawiska z innym na zasadzie podobieństwa, które zachodzi między nimi pod jakimś względem, co prowadzi do uwydatnienia określonej cechy tego przedmiotu lub zjawiska. Porównanie jest połączeniem wyrazowym, którego człony są związane za pomocą takich wyrażeń: „jak”, „jako”, „niby”, „na kształt”, „jak gdyby”, „podobny”.

Antropomorfizacja

Zbigniew Herbert Matka

Upadł jej z kolan Rozwijał się w pośpiechu
i na oślep. Trzymała początek życia. Owijała na palec
serdeczny jak pierścionek, chciała uchronić. Toczył się po ostrych
pochyłościach, czasem piał się pod górę. splątany
Nigdy już nie powróci na słodki tron jej kolan.

Definicja użytego środka stylistycznego:
Wyciągnięte ręce świeca w ciemności jak stare miasto.
oddzielana animizacji, czyli środka stylistycznego, w którym martwym przedmiotom, zjawiskom lub pojęciom abstrakcyjnym przypisuje się cechy i zachowania istot żywych. Tak opisywana rzecz albo np. idea nabiera swoistej autonomii, jest postrzegana jako samodzielny byt, istniejący podobnie jak cała ożywiona przyroda.
Różnica między antropomorfizacją a personifikacją polega na stopniu skonwencjonalizowania. Antropomorfizacja jest mniej

skonwencjonalizowana literacko i w przeciwieństwie do personifikacji uczłowiecza tylko wybrane rysy przedstawionych zjawisk, nie likwidując ich naturalnej bytowej niezależności, mówiąc prościej: antropomorfizowane rzeczy/zjawiska mają pewne cechy ludzkie, ale nadal pozostają sobą, nie utożsamiają się z człowiekiem całkowicie.

Metafora

Zbigniew Herbert Matka

Upadł jej z kolan

Trzymała początek życia. Owijała na palec serdeczny jak pierścionek, chciała uchronić. Toczył się po ostrych pochyłościach, czasem piął się pod górę. i milczał. Nigdy już nie powróci na słodki tron jej kolan.

Definicja użytego środka stylistycznego: (gr. *metaphorá* –

jak stare miasto,

– środek stylistyczny (trop), polegający na

- 1) zastąpieniu tzw. słowa właściwego (nazwy rzeczy) zwrotem zbudowanym z wyrazów o ustalonych rozbieżnych znaczeniach, które po połączeniu nazywają daną rzecz nie wprost, lub
- 2) wytworzeniu zupełnie nowego znaczenia poprzez zestawienie dwóch myśli – sprzecznych i zarazem podobnych. Metafory możemy spotkać zarówno w języku potocznym, jak i literackim.

Epitet

Zbigniew Herbert Matka

Upadł jej z kolan kłębek włóczki. Rozwijał się w pośpiechu
i uciekał na oślep. Trzymała początek życia. Owijała na
jak pierścionek, chciała uchronić. Toczył się
czasem piał się pod górę. Przychodził splątany
i milczał. Nigdy już nie powróci na jej kolan.

Definicja użycia środka stylistycznego: (gr. *enítheton* – przódawka) –
słowo określające / cechy rzeczownika. W funkcji epitetu najczęściej
występują: przymiotniki – np. „żółte tulipany”, imięstowy
– np. „rumianolice dziewczęta”, rzeczowniki – np. „ptak- świat”.

Polecenie 5

Powiąz warstwę formalną tekstu ze stroną treściową. Następnie skonfrontuj swoje spostrzeżenia z zamieszczoną na schemacie propozycją interpretacji.

Warstwa formalna	Matka	Warstwa treściowa
1	Upadł jej z kolan kłębek włóczki. Rozwijał się w pośpiechu i uciekał na oślep. Trzymała początek życia. Owijała na palec serdeczny jak pierścionek, chciała uchronić. Toczył się po ostrych pochyłościach, czasem piął się pod górę. Przychodził splątany i milczał. Nigdy już nie powróci na słodki tron jej kolan. Wyciągnięte ręce świecą w ciemności jak stare miasto.	2
Interpretacja		
3		

1

Proza poetycka.

Nagromadzenie dużej ilości czasowników.

Metafora: rozwijający się i uciekający kłębek włóczki oraz „wyciągnięte ręce świecą w ciemności”.

Porównania: „owijała (włóczkę) jak pierścionek”, „wyciągnięte ręce jak stare miasto”.

Epitety: „palec serdeczny”, „ostre pochyłości”, „słodki tron”, „wyciągnięte ręce”, „stare miasto”.

Kompozycja: utwór można podzielić na trzy części: opis działań i zabiegów matki, „ucieczka” kłębka, symboliczny obraz wyciągniętych rąk.

W dwóch pierwszych częściach został zastosowany czas przeszły. W ostatniej części czas teraźniejszy.

2

Z kolan matki spada, a następnie ucieka kłębek włóczki, którym do tej pory się zajmowała i który chroniła. Kłębek wybiera samodzielną drogę, która nie zawsze jest łatwa i czasem zmusza go do powrotu do matki. Jednak są to tylko powroty „na chwilę”, bowiem

prawdziwy powrót do matki jest niemożliwy. Utwór kończy się obrazem wyciągniętych w ciemności rąk – czyich: matki czy kłębka/dziecka?

3

Interpretacja

Poeta (co charakterystyczne dla prozy poetyckiej) wykorzystał bardzo prosty schemat fabularny. Jednak sposób jego przedstawienia – nasycenie środkami artystycznymi i symboliką – wskazuje, że owo zdarzenie/obraz niesie ze sobą głębsze treści. To utwór poświęcony matce, na co jednoznacznie wskazuje tytuł. Poeta podejmuje temat zarazem bardzo osobisty (bo odwołujący się do osoby własnej matki) i uniwersalny (bo dotyczący wszystkich dzieci i matek). Jest nim relacja między matką a dzieckiem, a dokładniej: dorastanie, usamodzielnianie się dziecka. Ten naturalny proces „odchodzenia” dziecka od matki poeta pokazuje jednak w niezwykle dramatyczny, a równocześnie poetycki sposób. Matka chroniąca kłębek-dziecko jest równocześnie dawczynią życia, która urasta do symbolu Wielkiej Matki-Ziemi („Trzymała początek życia”), w wymiarze biologicznym (kłębek leżący na jej kolanach pokazuje fizyczny związek matki z dzieckiem, które jest ciałem z jej ciała, które było ciałem, które w sobie nosiła), przewodniczką dla dziecka (tu nawiązanie do mitologii – nici Ariadny), która pragnie go chronić, a także „królową” – najważniejszą osobą w jego życiu, centrum jego świata („tron jej kolan”). Dziecko jest jednak „niesforne”, dorasta i oddala się od niej. Owo oddalenie to życie samodzielne, w którym człowiek musi borykać się z wieloma przeciwnościami („pochyłościami”). Dorosłe życie jest trudne, więc czasem dziecko wraca do matki, ale jest to powrót pozorny („przychodził splątany i milczał”), „prawdziwy”, pierwotny kontakt z matką został już utracony („Nigdy nie powróci na słodki tron jej kolan”).

Końcowy wers jest niejednoznaczny, co jest świadomym zabiegiem poety. Nie możemy bowiem rozstrzygnąć, do kogo należą wyciągnięte ręce – do matki, która pragnie objąć swoje dziecko, czy do dziecka, które pragnie powrócić do swojej matki (ów gest ma jednak wybitnie symboliczny sens, być może jego pierwowzoru należałoby poszukiwać w starożytnej Grecji, w greckich rzeźbach, lub wczesnym wierszu Herberta, który powstał z takich inspiracji – Nike która się waha). Owa niejednoznaczność nadaje utworowi głębszy sens, sugerując, że, być może, jest to gest obydwu tych osób, a wtedy znaczyłoby, że tęsknota tkwi zarówno w dziecku, jak i matce.

Etap czwarty: zakończenie – interpretacja uogólniająca

Polecenie 6

Na podstawie wszystkich wskazanych w lekcji etapów pracy stwórz własną interpretację wiersza *Matka* Zbigniewa Herberta.

Polecenie 7

Formułując wnioski płynące z interpretacji utworu Herberta, możesz zdecydować, do kogo należą ręce, których figura pojawia się w ostatnim wersie tekstu. Rozszyfruj metaforę wyciągniętych rąk. Zastanów się, czy znasz inne dzieła (także malarskie lub rzeźby), w których pojawia się ten motyw.

Prezentacja multimedialna

Polecenie 1

Zapoznaj się z prezentacją multimedialną i na jej podstawie przygotuj krótką wypowiedź na temat *Zwyczajne wydarzenie czy dramatyczne przeżycia* – sposób funkcjonowania relacji do matki w wybranych tekstach kultury. Pamiętaj, że pierwsza część tematu zawiera pytanie, które wymaga rozstrzygnięcia.

Polecenie 2

Wykorzystując wybrane slajdy z prezentacji o wizerunku matki w kulturze, napisz krótki komentarz o perspektywie czasu w relacjach matki i dziecka (przeszłość – teraźniejszość – przyszłość). Możesz te etapy uporządkować dowolnie – tylko je opisać lub wyjaśnić ich funkcję.

Kliknij, aby uruchomić w trybie pełnoekranowym.

Dla nauczyciela

Autor: Bożena Święch

Przedmiot: Język polski

Temat: Warsztaty interpretacyjne. Zbigniew Herbert, *Matka*

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy,

filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

1) rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;

2) porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

6) wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi;

Zakres rozszerzony

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

2) rozumie pojęcie tradycji literackiej i kulturowej, rozpoznaje elementy tradycji w utworach, rozumie ich rolę w budowaniu wartości uniwersalnych;

9) rozumie pojęcie archetypu, rozpoznaje archetypy w utworach literackich oraz określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

3) rozpoznaje nawiązania do tradycji biblijnej i antycznej w kulturze współczesnej;

4) porównuje teksty kultury, uwzględniając różnorodne konteksty;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;

- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Analizuje funkcjonalność kontekstów interpretacyjnych wiersza *Matka*.
- Porównuje utwory Zbigniewa Herberta *Matka* i *Mama*.
- Porządkuje wiedzę na temat sposobu pokazywania w tekstach kultury relacji matki i dziecka.
- Redaguje notatkę syntetyzującą analizę porównawczą wierszy utworów *Mama* i *Matka*.

Cele operacyjne. Uczeń:

- formułuje i uzasadnia sądy na temat dzieł literackich i innych tekstów kultury;
- efektywnie posługuje się technologią informacyjną w poszukiwaniu, porządkowaniu i wykorzystywaniu pozyskanych informacji;
- interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;
- rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i topoty oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich;
- wskazuje i rozróżnia cele perswazyjne w wypowiedzi ustnej lub pisemnej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- pogadanka heurystyczna;
- burza mózgów.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Faza wprowadzająca

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy kilka obrazów (przykładowo: fresk Michała Anioła *Stworzenie Adama*, Rafael Santi, *Madonna ze szczygłem*, Artur Grottger, *Powitanie i pożegnanie powstańca*) i odsłania na nich tylko część pokazującą ręce. Zadaje pytania; Czyje to ręce? Kto do kogo je wyciąga? Co oznacza ten gest?
2. Uczniowie korzystają z burzy mózgów, uzasadniają swoje propozycje. Nauczyciel pokazuje całość obrazów, komentuje wypowiedzi uczniów. Podaje cel i temat lekcji.

Faza realizacyjna

1. Nauczyciel proponuje, aby wybrany uczeń/uczennica odczytali głośno tekst Zbigniewa Herberta *Matka*. Pozostali uczniowie wypisują dostrzeżone przez siebie typy relacji matki i dziecka, o których pisze autor.
2. Uczniowie odczytują zapisane przez siebie notatki:
 - matka dająca życie dziecku,
 - matka troszcząca się o dziecko,
 - matka czuwająca,
 - matka tracąca kontakt z dzieckiem,
 - matka czekająca.
2. Nauczyciel proponuje uczniom pracę w 8 grupach. Celem grup jest wnikliwa analiza wskazanego zdania tekstu *Matka* (tekst zostaje pocięty na zdania i grupy losują to, które będzie przez nich opracowane).
 Uczniowie: odczytują metaforykę wypowiedzi, dobierają funkcjonalny kontekst interpretacyjny, analizują zastosowane w utworze środki artystycznego wyrazu, rozpoznają ich funkcjonalność. wykorzystują materiał z sekcji „Przeczytaj” e-podręcznika oraz zaproponowane w e-lekcji ćwiczenia.

Grupa I

„Upadł jej z kolan kłębek włóczki.”

Uczniowie: korzystają z frazeologii mitologicznej, przypominają funkcję nici/kłębka Ariadny, czyli wskazówki potrzebnej, aby wyjść z labiryntu. Kłębek na kolanach: kontrola, bliskość, kłębek upadający: oddalenie, mniejsza kontrola.

Grupa wykonuje ćwiczenie

Grupa II

„Rozwijał się w pośpiechu i uciekał na oślep.”

Metafora życia dziecka, upływającego czasu, braku przygotowania, ale też rozwoju, spontaniczności. Uczniowie dostrzegają funkcję frazeologizmu „uciekać na oślep”.

Grupa III

„Trzymała początek życia.”

Metafora więzi tworzonej od początku istnienia dziecka, matka rodzicielka. Metafora tego, że bez względu na wybory dziecka, jego oddalenie od matki i krótkie powroty początek nie ulega zmianie, jest stabilny, pewny.

Grupa IV

„Owijąła na palec serdeczny jak pierścionek, chciała uchronić.”

Uczniowie dostrzegają funkcję porównania, wskazują rolę pierścionka w tradycji; znak więzi, zaślubin, jedności, nawiązują do procesu np. robienia na drutach, szydełku i podtrzymywania nitki.

Grupa V

„Toczył się po ostrych pochyłościach, czasem piął się pod górę.”

Uczniowie dostrzegają metaforę życia dziecka, wzloty, upadki, pokonywanie trudności.

Grupa VI

„Przychodził splątany i milczał.”

Uczniowie odczytują sens sformułowania poprzez analizę warstwy językowej, człowiek splątany; zajęty myślami, zniewolony troskami, zadaniami, uwikłany w sprawy trudne, milczący; samotny, nie umie wypowiedzieć swoich trosk, nie chce mówić o problemach.

Grupa VII

„Nigdy już nie powróci na słodki tron jej kolan.”

Uczniowie rozpoznają metaforę, aluzję kulturową; biblijną, baśniową, korzystają z polecenia z e-podręcznika i podpowiedzi jego realizacji, mogą wykorzystać obrazy pokazujące Matkę Boską z dzieciątkiem – jednocześnie matkę i królową.

Grupa VIII

„Wyciągnięte ręce świecą w ciemności jak stare miasto.”

Uczniowie analizują metaforę rąk wyciągniętych; nawiązują do wniosków z fazy wprowadzającej, dostrzegają analogię do latarni, do tego, co pewne, czekające, stabilne.

3. Grupy mieszają się, rozmawiają na temat utworu, wymieniają swoje spostrzeżenia.

4. Wybrany uczeń przedstawia klasie wersję analizy utworu „*Matka*”, której nauczył się w czasie zajęć.

Faza podsumowująca

1. Nauczyciel rozdaje grupom tekst wiersza *Mama*. Proponuje uczniom, aby pozostali w zespołach zadaniowych, zapoznali się z wierszem Zbigniewa Herberta *Mama* i zredagowali notatkę na temat podobieństw i różnic między dwoma obrazami matki w utworach Zbigniewa Herberta.

Praca domowa:

1. Zredaguj argument, w którym uzasadnisz, że w wybranym przez siebie tekście kultury została przedstawiona relacja dziecka z matką podobna do więzi analizowanych w czasie lekcji.

Materiały pomocnicze:

- *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, tom 1 i 2, praca zbiorowa, Warszawa 1984.
- Andrzej Franaszek, *Herbert biografia*, t. I: *Niepokój*, Kraków 2018, s. 66, 82.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Schemat” jako inspirację do przygotowania własnej prezentacji multimedialnej.